

**Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

**Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

**Актуальні проблеми методики навчання
історії, правознавства та
суспільствознавчих дисциплін**

Випуск 3

Харків – 2011

Виховання молоді у процесі навчання історії, права та суспільствознавчих дисциплін

Сорочан Н.А., кандидат
історичних наук, доцент
кафедри історії України
Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Національне виховання в українських школах за доби визвольних змагань (1917-1921 роки)

У статті досліджуються умови та основні напрями національного виховання в українських школах у 1917-1921 роках.

Ключові слова: Українська революція, національно-культурне відродження, національне виховання, українська школа, учитель.

В статье исследуются условия и основные направления национального воспитания в украинских школах в 1917-1921 годах.

Ключевые слова: Украинская революция, национально-культурное возрождение, национальное воспитание, украинская школа, учитель.

The conditions and basic directions of national upbringing at Ukrainian schools in 1917-1921 are observer.

Key words: Ukrainian revolution, national and cultural revival, national upbringing, Ukrainian school, teacher.

Постановка проблеми. Українська революція 1917-1921 років створила реальні умови для розгортання процесу національно-культурного відродження, основною підвалиною якого стала рідна школа. М.С. Грушевський відзначав: «Серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування» [1, с. 13]. Освітній рух в Україні за революційної доби мав національний характер і був спрямований на відродження рідної школи, яка належала до найважливіших чинників формування громадянської свідомості, почуття людської гідності, поваги до своєї країни.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення проблеми національного виховання в українських школах у 1917-1921 роках значно активізувалося на початку 90-х років ХХ ст. З'явилися наукові праці, присвячені становленню і розвитку національної системи освіти, в яких побіжно висвітлюються окремі аспекти національного виховання в школах України періоду визвольних

змагань. Слід відзначити дисертаційні роботи та монографії таких науковців як Н.В. Агафонова [2], В.Г. Богуславська [3], А.М. Боровик [4], А.А. Кравченко [5], А.М. Пижик [6], Д.Ф. Розовик [7], М.М. Собчинська [8] та ін., які здійснюючи глибокий аналіз проблем становлення і розвитку української школи, торкалися питань національного виховання.

Мета статті полягає у дослідженні впливу національно-культурного відродження на процес національного виховання за часів Української революції 1917-1921 років.

Виклад основного матеріалу. Суспільно-політичні зміни, які відбулися в Україні після повалення самодержавної влади царизму, відкрили нові можливості для відродження української мови і школи. Тимчасовий уряд під тиском революції здійснив деякі заходи у справі демократизації освіти: дозволив викладання в початкових школах українською мовою, відкриття двох українських гімназій і чотирьох кафедр українознавства в університетах [9, с. 271-273].

Виразником інтересів українського громадянства стала Українська Центральна Рада, яка проголосила основним завданням освітньої політики відродження рідної мови і школи. У березні-квітні 1917 року Центральна Рада за допомогою Товариства шкільної освіти визначила основні напрями перебудови освіти в Україні. На перше місце були поставлені завдання українізації школи: влаштування літніх учительських курсів з українознавства, видання шкільних підручників, відкриття українських гімназій та кафедр українознавства у вищих навчальних закладах [10, с. 38, 70, 78, 81, 85-86, 94].

Важливою подією національно-культурного життя стали всеукраїнські вчительські з'їзди 1917 року, які вперше відкрито і вільно обговорювали найважливіші проблеми рідної школи. На першому з'їзді українських учителів, який відбувся 5-6 квітня 1917 року, головним завданням було визначено відродження рідної школи: «Школа на Україні повинна бути національною, тобто українською, з забезпеченням прав меншостей». Для його здійснення з'їзд ухвалив постанову про викладання предметів у початкових школах українською мовою з нового навчального року. Була розроблена програма поступової українізації вищої початкової школи, в якій предмети українознавства визнавалися обов'язковими» [11, арк. 3-Ззв.].

За рішенням з'їзду українізація середньої школи повинна проводитися шляхом заснування нових українських гімназій. Викладання предметів українознавства запроваджувалося в усіх середніх навчальних закладах [11, арк. Ззв.-4].

Постанови другого Всеукраїнського вчительського з'їзду (10-12 серпня 1917 року) поглибили і конкретизували попередні рішення у справі українізації освіти. Головним чинником в організації нової школи було визнано її національний характер. Школа повинна бути національною не тільки за мовою викладання, але й за його змістом. Це вимагало зміни програми шкільного навчання, залучення народної музики, поезії, мистецтва, краєзнавства [12, с. 30-31].

Створення системи національної освіти стало основною метою діяльності Генерального секретарства освіти, першого українського органу управління освітніми справами [10, с. 325-326]. Перед початком нового навчального року І.М. Стешенко звернувся з відозвою до українського народу, в якій закликав батьків віддавати своїх дітей до української школи [13, арк. 44]. Українська школа повинна бути новою школою не тільки за мовою викладання, її єдиним методом має бути свобода, а основною рисою – цікавість. Відомий педагог Я. Чепіга писав: «Нова школа має на меті задоволення і гармонію розвитку, а не деспотичне керування волею і почуттям дитини, для цілей, чужих інтересам її природи» [14, с. 71-72].

Одним із головних завдань української школи Секретарство освіти вважало виховання дітей у повазі до нового ладу в Україні, до свого відродженого краю. 16 липня 1917 року І.М. Стешенко звернувся з циркуляром до директорів середніх шкіл усіх відомств, в якому було розроблено програму національного виховання, запропоновано педагогічним радам обговорити це питання і ухвалити план діяльності. Програма передбачала такі заходи у справі національного виховання:

введення української мови та предметів українознавства, створення гуртків для вивчення української літератури, історії та географії України, заснування українських шкільних бібліотек, проведення театральних вистав у школах силами учнів за творами українських письменників та літературно-вокальних вечорів, присвячених українським поетам і письменникам, організація весною і влітку екскурсій до пам'ятних історичних місць, утворення спілок учнів на національному ґрунті. Додатком до циркуляру були списки українських п'єс, музичних творів, збірників віршів для учнів середніх загальноосвітніх шкіл [15, с. 72-73].

В усіх середніх та вищих початкових школах, які користувалися державними правами, було введено предмети українознавства: українську літературу, історію та географію України. Програми українознавства були розроблені Київською шкільною округою. Предмети українознавства знайомили учнів з минулим і сучасним українського народу, його національними особливостями та художньою творчістю [16, арк. 193в.].

Практичну допомогу вчителям дала книга «Поміч учителю в справі національного виховання учнів», яку було підготовлено Генеральним секретарством освіти і видано у 1918 році. У ній подано ряд цінних інформативних показників, які допомагали вчителю орієнтуватися в українській літературі: списки книг для шкільних бібліотек, п'єс для театральних вистав, музичних творів та довідників для екскурсій, адреси українських книгарень [17, с. 1-50].

Прикладом великої уваги до національного виховання може бути перша українська гімназія імені Т.Г. Шевченка в Києві, де на належному рівні проводилося викладання українознавства і патріотичне виховання молоді. Учні отримували ґрунтовні знання з української історії, літератури, географії, які подавалися в живій формі й захоплювали дітей. Велике значення мали практичні заходи: у перший день Різдвяних свят було організовано колядковий похід до відомих українських письменників і громадських діячів. Цей похід мав велике виховне значення: з одного боку – це поновлення старовинного звичаю, а з іншого – ознайомлення дітей з відомими українськими діячами і письменниками, збільшення інтересу до громадського і культурного життя. У складних умовах приходу радянської влади, 25 лютого 1918 року, було урочисто проведено в гімназії святкування роковин Т.Г. Шевченка [18, с. 185-187].

Слід відзначити роль спілок учнів середніх шкіл, як національних організацій, які відіграли велику роль у справі формування національної свідомості учнів. Юнацькі спілки були створені в Переяславі, Сквирі, Києві, Хоролі та інших містах. Особливо впливали юнацькі спілки на хід українізації школи. Вони влаштовували гуртки для самоосвіти, лекції, вистави, концерти, гуртували біля себе учнів-українців. Хорольська Переяславська, Кременчуцька спілки звертались до Секретарства освіти з вимогою негайно ввести українознавство в середніх школах [19, с. 47-49].

Гетьман П. Скоропадський проголосив помірковану політику в галузі освіти «... на Україні має бути своя українська школа ... поруч з іншими школами. Ми нічого не хочемо руйнувати, старі освітні установи ми будемо оберігати, але поруч будемо будувати нові. Національна школа – основа виховання народу» [4, с. 63]. Новий міністр освіти М. Василенко відзначив, що попередня робота Міністерства народної освіти «проводилася в глибоко національному напрямку» і його метою буде продовження розвитку української культури [20, арк. 102].

Гетьман П. Скоропадський затвердив закон, за яким з 1 липня 1918 року засновувались 350 стипендій для незаможних учнів українців середніх шкіл. Цим стипендіям присвоювались імена видатних діячів та письменників України: Г. Сковороди, І. Котляревського, Є. Гребінки, Т. Шевченка, П. Куліша, М. Коцюбинського та ін. [4, с. 71].

У липні 1918 року Міністерство освіти і мистецтв видало наказ про утворення національної нижчої початкової школи. Активізувалася робота щодо створення і національної вищої початкової школи. У гімназіях і реальних школах викладалися українська мова і література, історія України, географія України [21, с. 533-535].

Поряд із запровадженням української мови та предметів українознавства вводилося оформлення шкільних приміщень і навіть будівництво шкіл в українському колориті, створювалися у школах класи, куточки з предметами українського побуту, народного мистецтва [7, с. 17].

Під час перебування Директорії в Києві міністр освіти і мистецтв І. Огієнко опікувався проблемами подальшої українізації школи. 17 січня 1919 року були затверджені Правила українського правопису для застосування на всій території України. 30 січня 1919 року І. Огієнко видав наказ про перехід усіх навчальних закладів в УНР на викладання українською мовою [22, арк. 16, 25, 50].

У складних військово-політичних умовах доби Директорії Міністерство освіти і мистецтв завершило розробку проекту єдиної школи в Україні, який був опублікований у жовтні 1919 року. Виховання дитини було головним завданням нової школи, що радикально відрізняло її від дореволюційної школи, де на перше місце ставилося навчання дітей. В українській школі наука мала бути лише засобом до виховання, як і мистецтво, релігія, фізичні вправи.

У другому і третьому розділах «Проекту єдиної школи на Україні» детально з'ясовувалася роль науки, мистецтва, релігії у вихованні, пропонувався розклад лекцій та програми окремих дисциплін [6, с. 8]. Українська мова, як предмет, посідала перше місце в нових програмах єдиної школи. Головним завданням курсу української мови було допомогти учням «полюбити свою літературу і через неї стати свідомими громадянами своєї нації і показати учням славне минуле і допомогти їм зрозуміти ті високі ідеали, до яких повинен прямувати український народ; вказати учням національні завдання, які доля поклала на сучасне покоління під час великого відродження України» [6, с. 11].

Висновки. Таким чином, відродження української державності за доби національно-визвольних змагань 1917-1921 років створило умови для відродження української школи і національного виховання. Національна система освіти є основою виховання учнів на прикладах національної культури і духовної спадщини українського народу, його традиціях, звичаях, цінностях.

Перспективою подальшого дослідження проблеми є поглиблене вивчення основних форм і методів національного виховання за доби Української революції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу / М.С. Грушевський. – К.: Веселка, 1991. – 46 с.
2. Агафонова Н.В. Становлення національної системи освіти в Україні : 1917-1920 роки: Автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України / Н.В. Агафонова, Одеський державний ун-т імені І.І. Мечникова. – Одеса, 1998. – 16 с.
3. Богуславська В.Г. Народна освіта України в добу національно-демократичної революції 1917-1920 рр. : Автореф. дис. ... канд. іст. наук / В.Г. Богуславська, Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2001. – 19 с.
4. Боровик А.М. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917-1920 рр.) / А.М. Боровик. – Чернігів : КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2008. – 368 с.
5. Кравченко А.А. Українська загальноосвітня середня школа в період визвольних змагань (1917-1920 рр.) : Автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України / А.А. Кравченко, Запорізький державний ун-т. – Запоріжжя, 2002. – 20 с.
6. Пижик А.М. Реформування системи національної освіти в добу Директорії УНР / А.М. Пижик. – К. : Знання, 1998. – 40 с.

7. Розовик Д.Ф. Національно-культурне будівництво в Україні у 1917-1920 рр. : Автореф. дис. ... докт. іст. наук : 07.00.01 – історія України / Д.І. Розовик, Київський національний ун-т імені Т.Г. Шевченка. – К., 2004. – 38 с.
8. Собчинська М.М. Становлення і розвиток шкільництва і педагогічної думки в Українській Народній Республіці (1917-1920 рр.) : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М.М. Собчинська, Український педагогічний ун-т. – К., 1995. – 24 с.
9. Дорошенко Д.І. Історія України. 1917 – 1923 рр. : [В 2-х т.] : Документально-наукове видання / Д.І. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – Т. 1. Доба Центральної Ради. – 320 тс.
10. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : [У 2-х т.]. – К. : Наук. думка, 1997. – Т. 1. – 588 с.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО України) України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 17.
12. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд : Тези докладів, дебати, постанови. – К. : Видання Укр.. Т-ва шкільної освіти, 1917. – 39 с.
13. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 16.
14. Чепіга Я. Вільна школа, її ідеї і здійснення їх на практиці / Я. Чепіга. - [Вид-во «Укр. школа» під орудою С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги, С. Черкасенка] // Українська бібліотека. – К., 1918. – № 9. – 72 с.
15. Хроніка // Вільна Українська школа. – 1918. – № 5-6. – С. 72-73.
16. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 19.
17. Поміч учителю в справі національного виховання учнів. – К. : Видання Секретарства Справ Освітніх, 1918. – Вип. 1. – 50 с.
18. Хроніка // Вільна українська школа. – 1918. – № 7. – С. 185-187.
19. Дорошевич О. Огляд життя середньої школи // Вільна українська школа. – 1918. – № 5-6. – С. 47-49.
20. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 6.
21. Українське державотворення : не витребуваний потенціал : Словник-довідник [За ред. О.М. Мироненка]. – К. : Либідь, 1997. – 560 с.
22. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 2.

Курилів В. І., учитель-методист, спеціаліст з історії, заступник директора в українській школі ім. Цюпи Паліїв у Торонто (Канада)

Громадянське виховання особистості як передумова функціонування демократичного суспільства

Тема, яку пропонуємо до розгляду, є досить актуальною як у Канаді, так і в Україні. Наші вчителі постійно шукають нових способів реалізувати це завдання — виховувати мислячу особистість. Як самі знаєте, цього не можна досягти за день чи за рік, треба працювати протягом цілого життя.

Що означає бути особистістю?

Така особа врівноважена та самовпевнена в собі. Вона освічена, має власні принципи, за якими живе, і готова їх відстоювати перед усіма, хто з нею не згоден, чи то всередині, чи поза межами